

Molnár Antal

A MOLDVAI MAGYARSÁG FELEKEZETI KULTÚRÁK VÁLASZÚTJÁN

A kutnári zsinat (1642) és a katolikus reform
kezdetei a kora újkori Moldvában

Paulus Bellinus
pro tempore Para-
chus Gafnia sedis
principalis Molda-
viae, in his venera-
bilis synodis Cancel-
larius.

Molnár Antal
A MOLDVAI MAGYARSÁG FELEKEZETI KULTÚRÁK
VÁLASZÚTJÁN

MOLNÁR ANTAL

A MOLDVAI MAGYARSÁG
FELEKEZETI KULTÚRÁK
VÁLASZÚTJÁN

A KUTNÁRI ZSINAT (1642) ÉS A KATOLIKUS REFORM
KEZDETEI A KORA ÚJKORI MOLDVÁBAN

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST 2025

Készült az Európai Unió finanszírozásával
(SMALLST ERC-project: CoG 101043451).

Az itt szereplő információk és állítások a szerző álláspontját képviselik,
és nem feltétlenül tükrözik az Európai Unió vagy a European Research Council
hivatalos véleményét. Sem az Európai Unió, sem a támogatást nyújtó hatóság
nem vonható felelősségre miattuk.

Szerkesztette és a mutatót összeállította:

SAJGÓ KRISZTIÁN

A térképeket készítette:

NAGY BÉLA

© Molnár Antal, 2025

© Szent István Társulat, 2025

ISBN 978 963 612 210 2

Szent István Társulat
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.
szentistvantarsulat.hu
Felelős kiadó: Dr. Kovács Zoltán alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Nyomdai munkálatok: Mega-Galaxis Kft.
Felelős vezető: Nemere Ágnes ügyvezető igazgató

TARTALOM

Tartalomjegyzék	5
Előszó a vatikáni kiadáshoz (<i>Erdő Péter bíboros</i>).	7
Bevezetés	11
Román és magyar kutatások a Vatikánban a moldvai magyarság történetéről.	15
A román és magyar kutatások kezdetei.	15
Román kutatások a nacionalizmus szorításában a két világháború között	24
Magyar és román kutatások a kommunista diktatúra idején.	30
A <i>Speculum Ordinis</i> kéziratának felfedezése és a kutatás perspektívái	35
A moldvai katolicizmus egyházi joghatóságok és kultúrák metszéspontján.	41
A katolikus hierarchia formálódása Moldvában a 14–17. század között.	41
A kettős missziós struktúra kialakulása	56
Bartolomeo Bassetti és társainak missziója Moldvában	63
A minorita misszió újjászervezésének háttere	63
Remondi római útja és a misszió újjászervezése	69
Bassetti és Appoloni tevékenysége a moldvai misszióban (1640–1643).	81
Konfesszionalizációs kísérlet egyházmodellek válaszáján: a kutnári zsinat és a <i>Speculum Ordinis</i>	95
A kutnári zsinat előzményei: a szófiai katolikus (1641) és a jászvásári ortodox zsinat (1642).	95
A kutnári zsinat története	110
A <i>Speculum Ordinis</i> forrásai és tartalma	120
A katolikus konfesszionalizációs kísérlet kudarca	139
Összegzés.	157
Források és irodalom	161
Kéziratos források.	161
Nyomtatott források és irodalom	162
Hely- és személynévmutató	189

ELŐSZÓ A VATIKÁNI KIADÁSHOZ

A katolikus egyház öndefiníciója szerint egyetemes jellegű, ugyanakkor története folyamán az államokhoz, nemzetekhez való kötődése nagyon fontos szerepet játszott. Ezenfelül az elsősorban nemzeti keretek között művelt modern történetírás az egyház és a nemzetek kapcsolatát immanens tényezőként kezelte, és eleven valóságként vetítette vissza a történelem régi századaiba. Ezért is tanulságos a határregiók és peremterületek egyháztörténetével foglalkozni, hiszen ezeken a vidékeken a nemzeti komponens a középkorban és a kora újkorban még inkább kérdéses, mint Európa középső vagy nyugati felében.

A Moldvai Vajdaságban élő katolikus kisebbség története jól példázza a fenti állítás igazságát. Egy ortodox államvallású országban a középkorban és a kora újkorban megtelepedő katolikus kisebbség múltja nehezen illeszthető a nemzeti keretek között formálódó egyházszervezetek történetébe. Az etnikailag túlnyomórészt magyar, kisebb részben szász és lengyel katolikusok alapvetően kimaradtak a korai nemzetfejlődés folyamatából, a 19–20. században pedig az újonnan megalakuló román államban egy ortodox gyökerű modern nacionalizmus szorításába kerültek. A történetírás a maga eszközeivel reflektált ezekre a folyamatokra, és mind a magyar, mind a román tudósok: történészek, nyelvészek és etnográfusok a modern nemzeteszmé koordináta-rendszerében kezdték el vizsgálni és értelmezni a katolikus közösség múltját és identitásának gyökereit. Míg a románok a katolikusok nyelvi és nemzeti asszimilációját szerették volna a román eredet hangsúlyozásával előmozdítani, addig magyar kollégáik ennek az asszimilációnak a megakadályozását és a magyar identitás megőrzését kívánták a történetírás eszközeivel is segíteni. Ezzel a retrospektív nemzeti szemléletmóddal viszont egy olyan koordináta-rendszerbe helyezték a középkori és főleg kora újkori moldvai katolikus egyház történetét, amely nem bizonyult alkalmasnak a határvidéken, ortodox környezetben működő, alapvetően missziós karakterű egyházi intézményrendszer összetett valóságának értelmezésére.

Molnár Antal új kötetének talán legnagyobb érdeme, hogy tudatosan szakít a magyar és román történetírás immár egy évszázadra visszanyúló nemzetpolitikai indíttatású beidegződéseivel, és megpróbálja visszahelyezni a moldvai katolikus egyház történetét abba a kora újkori kontextusba, amelyben annak formálódása és működése valóban értelmezhető. Az ortodox lakosságú és államvallású vajdaság az Oszmán Birodalom vazallusa volt, a helyi katolikus egyház a Balkán-félsziget katolikus közösségeihez hasonlóan több egyházi kultúra és intézményrendszer metszéspontjában helyezkedett el. Az országban a politikai fennhatóság miatt a középkorban jelen volt a magyar és a lengyel egyházszervezet, ez utóbbi egészen a 19. század elejéig; a 17. század elejétől pedig a Szentszék által közvetlenül irányított missziós struktúrák, amelyek részben az itáliai konventuális, részben

a balkáni obszerváns ferencességhez kötődtek. A helyi egyház életében nemcsak a lengyel politikai érdekeket képviselő udvari emberek, hanem a Konstantinápolyban működő katolikus követek által küldött ágensek és kémek is fontos szerepet játszottak. Rendkívül bonyolult joghatósági viszonyok és konfliktusok, konkrét politikai érdekek és személyi hálózatok szövevényei alakították ki azt a sokszor alig átlátható viszonyrendszert, amelyben a moldvai katolikusok lelkipásztorai, papok és világiak dolgoztak.

Számomra külön öröm, hogy a kötet elkészítésének apropóját egy olyan forrás felfedezése jelentette, amely ennek a kicsiny katolikus közösségnek az életét kívánta egyházfegyelmi és liturgikus szempontból szabályozni. Nagyon keveset tudunk a kelet-európai, főleg az Oszmán Birodalomban és annak vazallus államaiban élő katolikus kisebbségek felekezeti kultúrájának formálódásáról, alig maradt fenn forrásunk zsinataikról vagy a szentségi életüket szabályozó liturgikus normákról. A kutnári zsinaton, vagy pontosabban papi gyűlésen 1642-ben megalkotott egyházfegyelmi és liturgikus korpusz jelentősége éppen ezért kiemelkedő, hiszen a dekrétumokból és a moldvai rituáléból pontosan az az összetett egyházi valóság rajzolódik ki, amelyet a misszionáriusok levelezéséből megismerhetünk. A dekrétumokat és rituálét tartalmazó *Speculum Ordinis* című kézikönyvet összeállító Bartolomeo Bassetti konventuális minorita misszionárius és Bellinus Pál magyar világi pap abból a négy forrásból merített, amelyek összefolyása formálta a moldvai kánonjogi és liturgikus tájat. A kötet elsődleges forrása a *Rituale Romanum*, ezt egészíti ki a Forgách Ferenc által 1611-ben tartott nagyszombati tartományi zsinat és a Pázmány Péter esztergomi érsek által 1625-ben közreadott *Rituale Strigoniense*. A liturgikus korpuszba beépültek a 17. század elején egységesített lengyel rituálé benedikciói, emellett a zsinati dekrétumok és a liturgikus rubrikák is bőségesen utalnak a helyi, moldvai sajátosságokra és igényekre. A kötet tehát nagyon izgalmas és eredeti reflexió a moldvai egyház sokszálú kapcsolatrendszerére, és éppen a hívők etnikai és nyelvi kötődései miatt nagyon erősen merített a magyarországi katolikus felekezetszerveződés normaanyagából, de emellett figyelemmel volt a helyi egyház egyéb szervezeti kötődéseire és a moldvai viszonyokra is. Az a kreativitás, sokoldalú tájékozódás és érzékenység, amellyel az itáliai misszionárius és a magyar pap közös munkával összeállították ezt a normagyűjteményt, kiemeli a *Speculum Ordinis* a számos hasonló korabeli nyugat-európai társai közül.

Végezetül szeretném örömet és köszönetemet kifejezni a Történettudományok Pápai Bizottságának és annak vezetőinek nagylelkű gesztusa miatt, amellyel ezt a könyvet felvették kiadványaik sorába. Nagyon fontosnak tartom, hogy a nyugat-európai fejlődéstől sok szempontból eltérő, sajátos történelmi körülmények között formálódó közép- és kelet-európai egyháztörténet megismertetésére is lehetőség nyíljon az egyetemes tudományos és egyházi fórumokon. A Bizottság ezzel az angol nyelvű kiadvánnyal egyrészt nagyon hasznos szolgálatot tesz a régió iránt érdeklődő szakembereknek, másrészt hálás örömmel veheti kézbe

az a magyar és román olvasó is, akinek múltjáról, az identitását meghatározó történelmi folyamatokról csak nagyon halk hangok jutottak el a világegyház római központjába. A kiadvány meggyőzően képviseli Ferenc pápa útmutatásának szellemiségét, amellyel a történészeket az ideológiáktól mentes igazságkeresésre, a párbeszéd kultúrájának képviseletére és a perifériák történetének kutatására buzdította. A kötet arra is ösztönzést adhat tehát, hogy félretéve évszázados sérelmeinket, a kitűnő magyar–román egyházi kapcsolatokra támaszkodva megkezdődhessen a moldvai katolikusok múltjának elfogulatlan, történelmi anakronizmusoktól mentes, a hívő közösség identitását hiteles történelmi ismeretekkel formáló közös kutatása.

Esztergom, 2025. január 20.

Erdő Péter
bíboros, Magyarország prímása
esztergom-budapesti érsek